

24A Het Handvest van de Grondrechten van de EU (2000)

Aanloop

Op 12 oktober 1999 bood de minister van Buitenlandse Zaken, Jozias van Aartsen, een verslag aan de voorzitters van beide Kamers aan van de op 11 en 12 oktober in Finland gehouden Algemene Raad en Externe Betrekkingen¹. Daarin viel te lezen dat overeenstemming was bereikt over een door de Europese Raad te nemen besluit tot het laten ontwerpen van een Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie. Het ontwerp zou opgesteld moeten worden door een breed forum van vertegenwoordigers van de regeringen en de parlementen van de lidstaten van de Europese Unie en van het Europese Parlement. Later werd duidelijk dat beide Kamers een vertegenwoordiger en een plaatsvervanger naar dit forum mochten afvaardigen. Op 12 november bleek uit contacten van griffier Chris Baljé dat de Tweede Kamer vermoedelijk Michiel Patijn, oud-staatssecretaris van Buitenlandse Zaken en nu Tweede Kamerlid voor de VVD, zou aanwijzen als haar vertegenwoordiger. Gerritjan van Oven van de PvdA zou zijn plaatsvervanger worden. Chris en ik waren van mening dat in de Eerste Kamer de CDA-fractie, als grootste fractie, een harer leden als vertegenwoordiger zou mogen voordragen.

Op 17 november, de tweede dag van de algemene politieke beschouwingen over de begroting van 2000, sprak Jozias van Aartsen mij aan over het forum dat het handvest zou gaan ontwerpen. Hij overhandigde mij een notitie over het EU-Handvest, waaruit bleek dat de Europese Raad van Keulen² op sterke aandrang van Duitsland (de Groenen en de CDU) daarna gesteund door Frankrijk (de Groenen en de pro-Europese vleugel van de RPR), had besloten dat er een EU-Handvest van de Grondrechten moest komen. Wat hun qua inhoud precies voor ogen stond, was niet helemaal duidelijk. Moest het gaan om traditionele grondrechten, sociale grondrechten, om nieuwe rechten, zoals recht op een schoon milieu? Gaat het om rechten van burgers die zij jegens de overheid van hun land kunnen geldend maken of alleen jegens EU-instellingen? Hoe zal het handvest zich verhouden tot het Europees Verdrag inzake de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (EVRM) en wat is de verhouding tot de nationale grondwetten? Veel lidstaten waren volgens de notitie vanwege deze onduidelijkheden nogal kritisch. 'Hoe dan ook, de opdracht is er toch gekomen', zo vervolgt de notitie.

Voor de initiatiefnemers – Duitsland en Frankrijk dus – is ook de procedure van groot belang: het handvest moet niet louter een intergouvernementele aangelegenheid zijn. De nadere besluiten over taakstelling, samenstelling en werkwijze van het forum zijn op 15 en 16 oktober genomen tijdens de Europese Raad van Tampere in Finland.³ Het moet worden opgesteld door een Constituante van regeringsvertegenwoordigers (15), leden van het Europese Parlement (16), leden van de nationale parlementen (30) en een vertegenwoordiger van de Commissie.

Het forum zal in Brussel vergaderen. De eerste bijeenkomst zal op 17 december 1999 plaatsvinden. Het forum stelt zijn eigen werkwijze vast, waaronder de vergaderfrequentie. Het handvest moet in december 2000 klaar zijn. Enkele lidstaten hebben al prominente persoonlijkheden aangewezen als hun vertegenwoordiger, zoals oud-bondspresident Roman Herzog, en de voormalige Belgische premier Jean-Luc Dehaene. De Tweede Kamer heeft Michiel Patijn aangewezen. De verwachting is dat Ernst Hirsch Ballin door de Eerste Kamer wordt aangewezen. 'Thans wordt gezocht naar de persoon die de Nederlandse regering zal vertegenwoordigen,' zo besluit de notitie.

Jozias vertelt me dat hij het oog op mij heeft laten vallen en dat hij daarvoor de steun heeft van minister-president Wim Kok. Hij verwacht een zestal vergaderingen van het voltallige forum. Nederland zou zeker geen zitting willen nemen in het redactiecomité, dat vaker zal moeten vergaderen. Het lijkt me wel een boeiende gebeurtenis, een in het begin onoverzichtelijk internationaal gezelschap van 62 mensen met eigen meningen en opvattingen die het met elkaar eens moeten zien te worden. Ik zie wel een bezwaar. Ik ben voorzitter van de Eerste Kamer en als zodanig bij uitstek onafhankelijk van de regering. Ik zal dus geen gebonden mandaat kunnen aanvaarden. Jozias heeft trouwens op geen enkele manier aangegeven dat ik volgens instructies van zijn ministerie of van de minister-president zou moeten opereren.

De notitie die ik van Jozias had gekregen, getuigde niet van groot enthousiasme van de Nederlandse regering over het initiatief van Duitse en Franse Groenen, waarvoor deze groeperingen in beide landen steun hadden weten te verwerven van de rechterzijde. De regering leek geen duidelijk beeld te hebben van wat er tot stand moest worden gebracht. Dan kon zij ook moeilijk instructies geven. Maar Nederland wilde, gezien de sterke vertegenwoordigingen van Duitsland en België, qua prestige niet achterblijven, en vond het blijkbaar wel een karwei voor een jurist. Op zijn ministerie was de naam van Hans van Mierlo gevallen, maar daar voelde Jozias niet voor. Ik sprak over het voorstel met Chris Baljé. Hij vond het, als overtuigde Europeaan, wel een mooi idee dat de voorzitter van zijn Kamer de regering in het forum, zoals wij het toen nog in navolging van de regering noemden, zou vertegenwoordigen.

De volgende dag, 18 november, besloot ik met Jozias te overleggen over een vrij en onafhankelijk mandaat en ook over de vrijheid die ik achteraf als Kamerlid zou moeten behouden om over het resultaat als lid van mijn fractie een oordeel naar buiten te brengen. Het lukte niet hem te bereiken.

Op 23 november schreef ik hem. Na vermeld te hebben dat het al een bijna week niet was gelukt contact te krijgen, formuleerde ik mijn gedachten als volgt:

Ik sta positief tegenover dit verzoek en waardeer het zeer dat je, mede namens de minister-president, dit verzoek aan mij hebt gedaan. Ik ga ervan uit dat sprake is van een vrij mandaat, mede omdat een gebonden mandaat niet verenigbaar lijkt met mijn functie van

voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Het spreekt echter vanzelf dat ik bij het vervullen van mijn functie gaarne overleg zal plegen met de daartoe aangewezen ambtenaren en dat het standpunt dat de Nederlandse regering inneemt van invloed zal zijn op het standpunt dat ik als vertegenwoordiger zal uitdragen. Tevens zou ik graag willen rekenen op ambtelijke ondersteuning. Bovendien moet boven twijfel zijn verheven dat de Eerste Kamer en ook ik zelf vrij staan tegenover het resultaat dat uiteindelijk door het forum en vervolgens door de Europese Raad wordt bereikt. Dat lijkt mij echter vanzelfsprekend.

Ik meen voorts gehouden te zijn de voorgenomen aanwijzing mede te delen aan het College van Senioren van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, maar ging daartoe in dit stadium nog niet over, omdat het nader overleg tussen ons nog niet heeft kunnen plaatsvinden en omdat ik bovendien niet weet in hoeverre reeds sprake is van een formeel kabinetsbesluit.

Ik vervolg dan dat ik van 24 november tot 2 december in de Verenigde Staten zal zijn, maar dat mijn secretaresse weet hoe ik telefonisch bereikbaar zal zijn. Een mededeling aan Senioren zal ik op zijn vroegst op dinsdag 7 december kunnen doen.

De vergadering van 23 november eindigt al tegen half vijf. Dan blijkt Jozias in de Kamer te zijn en ik ontvang direct zijn antwoord, een ongedateerd handgeschreven briefje op een notitiekaartje van de Eerste Kamer:

Frits,

Ja, in algemene zin accoord. Zij het dat het – denk ik – verstandig is dat je aangeeft dat het kader dat de Regering hanteert (zie de brief van vandaag⁴) het raamwerk voor je handelen betekent. Zo iets stond – meen ik – ook in je brief. Dat helpt in dit stadium. De praktijk voegt zich vanzelf.

Jozias.

Dat lijkt mij een goed liberale afspraak, ik zal naar bevind van zaken kunnen handelen. Daarmee is mijn onafhankelijkheid gewaarborgd. Ook de uitgangspunten van de regering waarover wij nog even spreken, zijn geheel aanvaardbaar. Ik zeg Jozias een benoeming te zullen aanvaarden. Omdat de vergadering van de Kamer al is gesloten, kan ik Senioren niet meer bijeenroepen om hen in te lichten.

Op 26 november besluit de ministerraad mij tot regeringsvertegenwoordiger te benoemen. Jozias schrijft mij dit op dezelfde dag. Hij refereert nog aan mijn brief van 23 november door te schrijven dat de bekendmaking van de benoeming overeenkomstig mijn wens later zal geschieden.

In Den Haag is geen geheim veilig. Na mijn terugkeer uit Miami waarschuwt Buitenlandse Zaken me dat het bericht van mijn benoeming toch al in de media circuleert en dat de

minister zich daarom genoodzaakt ziet die dag nog beide Kamers in te lichten. Mijn plan Senioren in te lichten voordat de benoeming openbaar is, is dus mislukt. Ik schrijf hun dan direct een brief met volledige uitleg. Toen wij op 16 november een eerste bespreking hadden over de aanwijzing van een vertegenwoordiger van de Kamer, had mij nog geen verzoek van de regering bereikt. Toen wij vervolgens op 23 november Ernst Hirsch Ballin als vertegenwoordiger van de Eerste Kamer aanwezig en Erik Jurgens als zijn plaatsvervanger, stond het mij nog niet vrij om over een eventuele benoeming van mijzelf te spreken, omdat ik toen nog overleg pleegde over de voorwaarden waaronder ik een benoeming zou kunnen aanvaarden. Ik had Senioren dus op 7 december willen inlichten, maar doe dat nu met deze brief om de publiciteit in de media voor te zijn.

Op 7 december maakt een enkeling opmerkingen over mijn benoeming. Kan een parlementariër wel regeringsvertegenwoordiger zijn? Ik antwoord dat ik een vrij mandaat heb en dat parlementariërs bij uitstek degenen zijn die de grondrechten moeten formuleren die de burgers tegen de regering kunnen inroepen. Voor Senioren geldt dat gedane zaken geen keer nemen.

Kort voor 17 december beginnen de eerste paperassen over de bijeenkomst van het forum binnen te komen. Ik besluit de post van het forum bij de Eerste Kamer te laten bezorgen, om een grote papiermassa thuis te voorkomen. Met Baljé spreek ik af dat ik mij met de dienstauto naar Brussel zal laten rijden als de extra kosten die daaraan verbonden zijn, door de compta-bele van de Eerste Kamer bij Buitenlandse Zaken in rekening gebracht kunnen worden. Het gaat om de directe benzinekosten, maar de auto van de Kamer zal door de extra ritten eerder aan vervanging toe zijn en wij vinden het niet verantwoord als dat ten laste van het budget van de Kamer komt. Chris meldt na enige dagen dat hij met de minister van Buitenlandse Zaken heeft gesproken en dat de doorberekening akkoord is. Niemand voorziet dan dat het aantal reizen aanzienlijk meer zal worden dan maximaal een per maand, zoals Jozias had verwacht.

Ik spreek ook met de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Dick Benschop, die belast is met Europese Zaken. Hij zegt mij dat een ambtenaar van de Directie Integratie Europa (DIE), Lotte van Schaik-Zaaijer zich namens het ministerie met de totstandkoming van het handvest zal bezig houden. In de praktijk word ik echter begeleid door André Westerink.

De Conventie

De eerste vergadering van het 'lichaam'⁵, dat door de Nederlandse regering met forum werd aangeduid, vindt volgens de in Tampere gemaakte afspraak op 17 december in Brussel plaats. Wij komen bijeen in het Justus Lipsiusgebouw aan de Wetstraat 175, waar de formaliteiten voor de accreditatie moeten worden vervuld. Dit is een gebouw waarin diensten van de Europese Raad zijn gevestigd. Het forum moet ingevolge de in Tampere genomen besluiten afwisselend vergaderen in gebouwen van de Raad en van het Europese Parlement. Behalve de

vertegenwoordigers van de regeringen en de nationale parlementen zijn er waarnemers: vertegenwoordigers van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, het Comité van de Regio's, het Economisch en Sociaal Comité, de Europese ombudsman en de Raad van Europa. Verder is er ambtelijke ondersteuning, zowel het secretariaat van het forum als van de regeringsvertegenwoordigers.

Voor het forum geldt het talenregime, wat inhoudt dat alle in de landen van de Unie gesproken talen kunnen worden gesproken en geschreven en worden vertaald in de andere talen van de unie. Alle documentatie was dus in alle talen beschikbaar en tijdens de vergaderingen zorgden de tolken voor gelijktijdige vertaling. Dat was alleen anders bij informele bijeenkomsten, die pas in de loop van de werkzaamheden bijeengeroepen zouden worden. Daarin was de voertaal Engels of Frans.

Na vervulling van de formaliteiten opent de Finse regeringsvertegenwoordiger Paavo Nikula, de vergadering. Die taak is hem toegevallen omdat Finland dan nog het voorzitterschap van de Europese Unie bekleedt. Hij wijst erop dat deze vergadering er niet een is van intergouvernementele aard. Wij hebben niet tot taak de verantwoordelijkheden binnen de Unie te wijzigen, maar wel om een lijst van grondrechten op te stellen die van toepassing zullen zijn op het handelen van de Europese Unie, maar niet voor de individuele lidstaten.

Vervolgens wordt, zoals eigenlijk al door de regeringen afgesproken, de Duitse regeringsvertegenwoordiger Roman Herzog bij acclamatie benoemd tot voorzitter. Hij is voor die functie bij uitstek gekwalificeerd, want behalve bondspresident is hij ook president van het constitutionele hof in Karlsruhe⁶ geweest. Er komt ook een presidium, waarin de verschillende geledingen van het forum vertegenwoordigd zijn. Daarin hebben als vicepresidenten zitting de regeringsvertegenwoordigers van Finland, Paavo Nikula, Portugal, Pedro Bacelar de Vasconcelos, en Frankrijk, Guy Braibant, omdat Finland nog het voorzitterschap van de Europese Unie bekleedt, Portugal dat van 1 januari tot 1 juli 2000 zal doen, en Frankrijk van 1 juli 2000 tot 1 januari 2001. Voor de vertegenwoordigers van de nationale parlementariërs krijgt de Fin Gunnar Jansson zitting in het presidium. Voor de Europarlementariërs maakt de Spanjaard Iñigo Méndez de Vigo deel uit van het presidium. Ten slotte wordt dit mede gevormd door de Europese commissaris voor justitie en binnenlandse zaken, die lid is van het forum, António Vitorino. Zowel Iñigo Méndez de Vigo als de Franse vicevoorzitter, Guy Braibant, zal een belangrijke rol gaan spelen.

In deze eerste vergadering wordt het woord gevoerd door Herzog, Méndez de Vigo, Jansson, Vitorino, de vertegenwoordiger van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen in Luxemburg, rechter Vassilios Skouris, en de vertegenwoordiger van de Raad van Europa in Straatsburg, Marc Fischbach. Het is een hele zit. Daarna volgt het debat over de naam van het 'lichaam'. Herzog had in zijn toespraak al voorgesteld dat tot een meer aansprekende naam zou worden besloten. De in die fase van zijn bestaan nog niet zo bekende Duitse socialist Martin Schulz en de Nederlandse christendemocrate Hanja Maij-Weggen pleitten voor de benaming Convent of Conventie. Convent deed mij aan een klooster denken,

ook al kwam het voorstel uit de mond van een protestantse politica. Zelf had ik het wel aardig gevonden als het begrip constituanten in de benaming was voorgekomen. Dat woord zou precies weergeven waarmee de vergadering was belast: het tot stand brengen van een handvest. Het begrip heeft ook een historische lading.⁷ Enkele anderen dachten er evenzo over, maar in de vergadering van 1 februari komt met grote meerderheid de benaming Conventie uit de bus.

De groep van 16 Europarlementariërs domineert niet alleen door haar getalssterkte, maar ook doordat de leden – hoewel van verschillende nationaliteit en politieke overtuiging – elkaar al goed kennen. Bovendien zal later blijken dat deze groep, die als enige een delegatiebestuur kent, tussen de vergaderingen van de Conventie in regelmatig vergadert. De Europarlementariërs zijn voor de eerste vergadering van 17 december zelfs al tweemaal bijgeweest.

Voor de andere componenten van de Conventie geldt, zeker in het begin, dat men alleen de eigen landgenoten in de andere groeperingen kent, maar niet degenen die tot dezelfde geleiding behoren. Zo had ik geen der andere regeringsvertegenwoordigers ooit eerder ontmoet. Aanvankelijk heb ik dus alleen contact met Ernst Hirsch Ballin en Michiel Patijn. Hun plaatsvervangers zijn er in het begin niet bij. Ook heb ik contact met Matthijs van Bonzel van de Permanente Vertegenwoordiging van ons land bij de Europese Unie. De Permanente Vertegenwoordiger zelf, Ben Bot, zal in maart alsnog tot mijn plaatsvervanger worden benoemd, nadat duidelijk is geworden dat het lidmaatschap van de Conventie een tijdrovende zaak is en ik soms verhinderd zal zijn. Uiteraard ontmoet ik hem ook. Matthijs van Bonzel vormt met André Westerink van Buitenlandse Zaken mijn vaste begeleiding.

In de delegatie van het Europese Parlement heeft slechts een liberaal – lid van de ELDR-fractie⁸ – zitting. Het is de Brit Andrew Duff. Bij de plaatsvervangende leden van die delegatie zit diens landgenoot Graham Watson als enige ELDR-vertegenwoordiger. In de delegatie van het Europese Parlement is Hanja Maij-Weggen de enige Nederlandse. De Nederlanders hebben bij de plaatsvervangers meer kansen gekregen: Kathalijne Buitenweg (GroenLinks), Ieke van den Burg (PvdA) en Rijk van Dam (ChristenUnie). De eerste zal echter na enige maanden wegens zwangerschapsverlof worden vervangen door haar Franse partijgenote Alima Boumediene-Thiery.

De maand januari wordt door het presidium en het secretariaat gebruikt voor overleg over de te voeren procedure en de contouren van het op te stellen handvest. In de vergadering van 1 en 2 februari 2000, die in het Paul Henri Spaakgebouw van het Europese Parlement aan de Wiertzstraat 43 plaatsvindt, wordt ons een vergaderschema voorgelegd. Verdere plenaire vergaderingen van telkens twee dagen zijn voorzien op 20 en 21 maart, 5 en 6 juni, 11 en 12 september en 18 en 19 oktober. Het ziet er dus naar uit dat Jozias gelijk had toen hij mij zei dat het om een beperkt aantal vergaderingen zou gaan. Dat liep tijdens de besluitvorming in de vergadering anders.

Er ontstond een tamelijk heftige discussie over de vraag wat de rol van de plaatsvervangers zou zijn. Vooral de Europarlementariërs roerden zich daarin. Zij verlangden dat de plaatsvervangers het recht kregen alle vergaderingen bij te wonen en daarin het woord te voeren, ook als degene die zij vervingen er zelf was. De meeste regeringsvertegenwoordigers, van wie er sommige, net als ik, geen plaatsvervanger hadden, waren daartegen. Ook veel door de nationale parlementen aangewezen vertegenwoordigers zagen het nut er niet van in dat naast hen zelf ook hun plaatsvervangers spreekrecht zouden krijgen. Het gezelschap dreigde dan uit te groeien tot boven de honderd. Dat zal leiden tot halvering van de spreektijden om te voorkomen dat de duur der beraadslagingen verdubbeld wordt.

Een tweede onderwerp leidde tot minder controverses, maar had wel grote consequenties. Kennelijk om lange discussies te vermijden over wie wel en wie geen deel mocht uitmaken van de werkgroep die de teksten voor de plenaire vergadering moest voorbereiden, stelde het presidium voor dat alle leden van de Conventie tevens lid waren van de werkgroep. Er zouden twee verschillende soorten vergaderingen van de Conventie komen: formele of plenaire vergaderingen van de Conventie en vergaderingen van de Conventie als werkgroep. Daarmee liep het vergaderschema meteen op van zes tot achttien. De plenaire vergaderingen van de Conventie, behalve de eerste op 17 december 1999, zouden ons twee dagen in Brussel doen verblijven. Daar kwamen voor de Conventie als werkgroep nog eens twaalf vergaderingen van telkens twee dagen bij. Op de tweede dag zouden de vergaderingen met lunchtijd eindigen, zodat de vertegenwoordigers van de regeringen en de nationale parlementen 's avonds thuis zouden kunnen zijn.

Het presidium legde ter beslissing het compromisvoorstel voor dat de plaatsvervangers het recht kregen alle vergaderingen bij te wonen, maar slechts stemrecht hadden wanneer degene die zij vervangen afwezig is; in de plenaire vergaderingen hebben zij slechts spreekrecht als zij daadwerkelijk vervangen, maar in de vergaderingen waarin de Conventie als werkgroep optreedt, hebben zij altijd spreekrecht. Dat betekent dat in de werkgroepvergaderingen praktisch altijd 32 Europarlementariërs het woord zullen mogen voeren. Dit voorstel wordt met 33 tegen 16 stemmen en 3 onthoudingen aangenomen.

De beslissing dat de gehele Conventie tevens als redigerende werkgroep optreedt, betekent een enorme uitbreiding van mijn werkzaamheden. Later zal die uitbreiding nog groter blijken. Voordat Frankrijk op 1 juli het voorzitterschap overneemt, laat het al weten dat de eindtekst eerder dan 19 oktober moet worden vastgesteld. Frankrijk wil de tekst al voorleggen aan de Europese Raad die op 13 en 14 oktober in Biarritz zal worden gehouden. Als gevolg hiervan zal het vergaderschema later worden gewijzigd. Er komen enkele driedaagse vergaderingen van de Conventie als werkgroep en de slotvergadering wordt vervroegd tot 2 oktober. In juni en juli zullen er ook nog vergaderingen van regeringsvertegenwoordigers in Lissabon en Parijs worden gehouden.

In de vergadering van 1 februari begint ook de discussie over hoe de inhoud en wat de betekenis van het handvest zal moeten zijn. Al direct blijkt dat de vertegenwoordigers van de

zuidelijke landen een origineel document wensen, met een eigen Europees karakter. Ook de meeste Europarlementariërs wensen dit. Ik zie weinig heil in een document dat een geheel eigen leven zal gaan leiden naast het EVRM, dat zijn waarde al tal van jaren bewezen heeft. Ik weet dat de geringe animo van de Nederlandse regering voor het Frans-Duitse initiatief in Keulen, mede berustte op de wens onduidelijkheid over de verhouding tussen beide documenten te voorkomen. Het EVRM heeft onbetwist gezag en alle lidstaten van de EU zijn aan het EVRM onderworpen, omdat zij tevens zijn aangesloten bij de Raad van Europa. Ook andere vertegenwoordigers van de noordelijke landen blijken voor de klassieke grondrechten, die ook in het EVRM verankerd zijn, geen behoefte te hebben aan nieuwe teksten, die tot andere interpretaties kunnen leiden dan tot nog toe uit het EVRM zijn voortgevloeid. Mutatis mutandis geldt hetzelfde voor rechten die zijn neergelegd in het Europees Sociaal Handvest. Het blijkt een discussie die ons praktisch tot het einde der werkzaamheden bezig zal houden.

Opmerkelijk is de interventie van de Britse regeringsvertegenwoordiger, Lord Peter Goldsmith QC. Hij is een barrister met grote kennis van de fundamentele rechten. Hij is een jaar tevoren door de Labourregering van Tony Blair, met wie hij bevriend is, in de adelstand verheven om als socialistische lord zitting te kunnen nemen in het Hogerhuis. Hij is nu de vertrouwensman van de Britse regering. Uit zijn betoog blijkt dat de Britten, meer nog dan de Nederlandse regering en ik, beducht zijn voor een nieuw systeem van fundamentele rechten, dat zich naast – en ook anders dan – het EVRM kan gaan ontwikkelen. In het Verenigd Koninkrijk, waar vanouds velen kritisch of sceptisch staan tegenover continentale invloeden, is pas kort tevoren aanvaard dat het EVRM kracht van wet heeft. Dat was al een grote stap geweest. Daar moet het bij blijven. Het voorstel dat hij de vergadering voorlegt, beoogt een gescheiden ontwikkeling tussen EVRM en handvest in de kiem te smoren. Hij stelt voor de grondrechten van de Europese Unie in een Part A op te nemen en dit te laten volgen door een Part B waarin een uitleg volgt en bij elk grondrecht dat ook in het EVRM is gegarandeerd, wordt bepaald dat het om een en hetzelfde recht gaat. Aldus ontstaat voor die rechten de zekerheid van congruentie tussen het te ontwerpen handvest en het bestaande EVRM.

Ik vind het een lucide voorstel. Het lokt direct scherpe afkeuring uit van vele zuidelijke afgevaardigden en Europarlementariërs. Lord Goldsmith laat zich niet uit het veld slaan en zal zijn voorstel tot vrijwel het eind van de zittingsperiode van de Conventie blijven verdedigen. Ik zoek in een pauze contact met hem en zeg hem het door hem aangehangen beginsel van gelijke interpretatie te steunen. Overigens wordt al vrij snel duidelijk dat het presidium voor ogen staat dat aan het slot van het handvest een aantal algemene bepalingen zal worden opgenomen, waarin de werkingssfeer van de artikelen en hun verhouding tot nationale grondwetten en het EVRM geregeld kunnen worden.

Ook komt ter sprake of de Europese Unie als zodanig niet zou moeten toetreden tot het EVRM. Dit is niet zonder meer mogelijk. Niet alleen het EG-verdrag zal gewijzigd moeten worden, ook het EVRM zelf en de daarbij behorende protocollen moeten worden aangepast aan de situatie dat niet alleen staten, maar ook een samenstel van staten tot het verdrag toetreedt.

Ik verklaar mij voorstander van toetreding. Als de Europese Unie als zodanig toetreedt, naast haar lidstaten die alle al toegetreden zijn, zal dat de kracht van het EVRM als overkoepelend Europees mensenrechtenverdrag versterken.

Tijdens de tweede vergaderdag, 2 februari, luisteren wij eerst naar betogen van vertegenwoordigers van het Economisch en Sociaal Comité en het Comité van de Regio's en naar de Europese ombudsman. Op deze dag reist Henny met haar zuster en zwager, Gonny en Pieter de Kanter, in hun auto mee naar Valbella in Zwitserland, waar wij een jaar geleden in Hotel Waldhaus al geboekt hebben voor ons jaarlijks verblijf in de sneeuw. Ik vlieg na afloop van de vergadering 's middags van Zaventhem naar Zürich. Uit telefonisch contact blijkt dat ik het beste per trein naar Chur kan reizen, waar wij dan ongeveer tegelijkertijd bij het station zullen zijn. Dat klopt precies. Wanneer ik in Chur in de auto stap, blijkt dat mijn reisgenoten minder dan vijf minuten op mij hebben gewacht. Wij komen tegen etenstijd in Hotel Waldhaus aan.

De vergaderfrequentie komt nu in een versnelling. Op 24 februari komen we eerst in een zogeheten coördinatiebijeenkomst samen met de regeringsvertegenwoordigers in het Altiero Spinelligebouw van het Europese Parlement aan de Wiertzstraat 60. Onze officiële benaming blijkt in het Europese jargon van Brussel te zijn: persoonlijke vertegenwoordigers van de staatshoofden en regeringsleiders. Volgens die terminologie ben ik dus eigenlijk de persoonlijke vertegenwoordiger van minister-president Kok. Het ministerie van Buitenlandse Zaken ziet dat vermoedelijk anders en heeft het over mij als regeringsvertegenwoordiger. De coördinatiebijeenkomsten zijn nuttig om de standpunten van de verschillende persoonlijke vertegenwoordigers beter te leren kennen. Al spoedig blijkt dat de noordelijke landen – de Scandinavische landen, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en Ierland – op tal van punten gelijkgestemd zijn. In een daarvan afwijkende richting geldt hetzelfde ook voor de zuidelijke landen, Frankrijk met Braibant voorop. Duitsland staat met voorzitter Roman Herzog boven de discussie.

De middag van 24 februari en de volgende dag vergaderen wij als werkgroep in het Paul Henri Spaakgebouw. In die vergadering besluit de werkgroep op voorstel van voorzitter Herzog dat niet gestemd zal worden, omdat unanimitieit hem uitgesloten lijkt. Er zal telkens naar consensus worden gestreefd. Omdat wij niet weten of het document dat wij opstellen te zijner tijd door de Europese Raad al dan niet juridisch bindend wordt verklaard, wordt als werkhypothese aangenomen dat wij werken aan een handvest dat juridisch bindend zal zijn. Dat lijkt me een goed uitgangspunt. Het zal de bondigheid en de concreetheid van de teksten ten goede komen. Bovendien voorzie ik dat het verschil tussen wel of niet juridisch bindend, in de praktijk niet groot zal zijn. Als het document er ligt, zullen advocaten zich erop beroepen als dat in het belang is van de zaak die zij behartigen. De rechter zal dan een oordeel moeten uitspreken. Ook als het handvest formeel geen kracht van wet heeft, zal het – al was het maar door de wijze waarop het tot stand is gebracht – gezag hebben: een document dat op voorstel van de Europese Raad is opgesteld door een vergadering van vertegenwoordigers

van de regeringen en parlementen van de lidstaten van de Unie en van het Europese Parlement, legt een rechter niet zomaar ter zijde.

Ook op 2 en 3 maart vergaderen wij weer als werkgroep in het Paul-Henri Spaakgebouw van het Europese Parlement, waar, op één na, alle vergaderingen van de Conventie als werkgroep zullen plaatsvinden. De vergaderfaciliteiten zijn daar uitstekend, maar wij worden in dat gebouw als buitenstaanders beschouwd, wat betekent dat het restaurant vaak voor ons gesloten is en dat wij maar van één ingang gebruik mogen maken. De verplichting buitenshuis te lunchen en dan de zware koffer met paperassen mee te sjouwen, is niet altijd aangenaam. De Raad blijkt gastvrijer te zijn voor degenen die zichzelf naar Brussel heeft geroepen. Maar uiteindelijk hebben we daar maar driemaal vergaderd, tweemaal plenair en eenmaal als werkgroep.

Uiteraard gaan de werkzaamheden en representaties die verbonden zijn aan mijn voorzitterschap van de Eerste Kamer gewoon door. Wel zal ik tijdens een aantal vergaderingen van de Kamer afwezig zijn als gevolg van vergaderingen in Brussel. Ik ben ook afwezig van 13 tot 16 maart. De Franse senaat organiseert op 14 maart een ‘Forum des Sénats du Monde’ (zie ook hoofdstuk 26). Ik was daar aanwezig met twee Eerste Kamerleden, Marie Louise Bemelmans-Videc en Ing You Tan. Tijdens het diner in het Château de Versailles op 14 maart zitten Henny en ik aan tafel met onder anderen Hubert Haenel, die namens de Franse senaat deel uitmaakt van de Conventie. Ik had hem in Brussel al wel ontmoet, maar dit is een goede gelegenheid de banden te versterken.

De contouren worden duidelijker

Op 20 en 21 maart volgt een plenaire vergadering in het Justus Lipsiusgebouw. De vergaderingen worden dan nog voorgezeten door Roman Herzog, die zich een enkele keer een halve dag laat vervangen door de Spaanse ondervoorzitter Iñigo Méndez de Vigo. De vergadering van 27 en 28 maart kan ik niet bijwonen. Van 25 maart tot 1 april is er onder mijn leiding op uitnodiging van het Japanse Hogerhuis – het House of Councillors – een formeel bezoek aan Japan van een delegatie van leden van de Eerste Kamer. Het spreekt vanzelf dat de activiteiten van de Eerste Kamer waarbij ik als voorzitter betrokken moet zijn, voorrang krijgen boven mijn taak in de Conventie. Met het oog op mijn afwezigheid is Ben Bot kort tevoren tot plaatsvervangend regeringsvertegenwoordiger benoemd.

In april neem ik weer volledig deel aan de vergaderingen op 3 en 4 en op 27 en 28 april. Op 27 april komt een delegatie van de Adviesraad Internationale Vraagstukken naar Brussel om met een aantal leden van de Conventie te spreken in verband met een advies dat de raad opstelt.⁹ De delegatie spreekt met alle Nederlandse leden van het Europese Parlement die lid of plaatsvervangend lid van de Conventie zijn, met Ernst Hirsch Ballin, Michiel Patijn en mij, maar ook met Roman Herzog, Guy Braibant, Lord Goldsmith, de Spaanse regeringsvertegenwoordiger Álvaro Rodríguez Bereijo en de plaatsvervangend vertegenwoordiger van de Duitse Bondsdag, Peter Altmaier. Matthijs van Bonzel heeft dit goed voorbereid. André

Westerink heeft trouwens ook zijn steentje bijgedragen: hij is opgetreden als ambtelijk contactpersoon bij de commissie uit de AIV die het advies heeft voorbereid.

Naast de Conventie en de coördinerende vergaderingen van de onderscheiden groepen vertegenwoordigers ontwikkelen zich nieuwe overlegstructuren. Zo word ik voor de avond van 11 mei door de Iñigo Méndez de Vigo uitgenodigd voor een informeel diner over het handvest in het Brusselse Hilton Hotel. Aan het diner zal slechts een klein gezelschap aanzitten: behalve Méndez de Vigo zelf, zijn er ook enkele andere vicevoorzitters – Commissaris Antonio Vitorino, Gunnar Jansson en Guy Braibant – en nog vier regeringsvertegenwoordigers. Het zijn die van Italië Stefano Rodotà, Spanje, Álvaro Rodríguez Bereijo, het Verenigd Koninkrijk, Lord Goldsmith, en ik. In feite is het presidium, met uitzondering van de voorzitter zelf en Pedro Bacelar de Vasconcelos, aanwezig met vertegenwoordigers van de grote landen die daarin geen zitting hebben (Verenigd Koninkrijk, Italië en Spanje) en Nederland. Toen gold ons land in de Europese Unie nog als het grootste van de kleine landen en het kleinste van de grote.

Er werd in deze bijeenkomst onderzocht op welke punten verschillende opvattingen met elkaar in overeenstemming konden worden gebracht. Interessant was dat de voertaal aanvankelijk Engels was, maar reeds na het voorgerecht veranderde in Frans. Dat kon des te gemakkelijker doordat Lord Goldsmith die taal vloeiend sprak¹⁰, terwijl ik van Braibant niet heb kunnen vaststellen of hij het Engels echt niet machtig was of gewoon Frans bleef spreken. De taalwisseling leidde er wel toe dat de Finse vicevoorzitter Jansson buiten spel kwam te staan. Het was al met al een goede bijeenkomst en de stemming tijdens het diner leidde tot grotere toenadering. Er zou later nog een tweede informele bijeenkomst van de vertegenwoordigers van de grote landen en Nederland worden georganiseerd.

Tijdens bijeenkomsten als deze wordt duidelijk dat ook de andere regeringsvertegenwoordigers een op vertrouwen berustend vrij mandaat hebben. Met een gebonden mandaat zou het nooit lukken tot overeenstemming te komen. De meeste regeringsvertegenwoordigers zijn mensen van gezag, zoals de oud-voorzitter van het Spaanse Constitutionele Hof, Rodríguez Bereijo, en Lord Goldsmith, die je wel óm een boodschap kunt sturen, maar die zich niet mét een boodschap laten sturen. De afspraak die Jozias en ik gemaakt hadden bleek aldus goed in het geheel te passen. Dit nam niet weg dat ik veel met Matthijs van Bonzel en André Westerink van gedachten wisselde en mijn voordeel kon doen met hun inzichten.

Intussen waren de hoofdstukken betreffende klassieke burgerlijke en politieke rechten door de werkgroepvergaderingen en de plenaire Conventie uitvoerig besproken en werden termijnen vastgesteld voor de indiening van amendementen. Voor 23 mei moesten de amendementen voor de hoofdstukken burgerlijke en politieke rechten en de burgerrechten zijn ingediend. Over de formulering van sociale en economische rechten waren wij nog volop in discussie. Deels ging het daarbij ook om rechten die men klassiek kan noemen, zoals recht op werkstaking, organisatie in vakverenigingen en dergelijke.

Er kwamen ook politiek ingewikkelder vragen aan de orde, zoals de reikwijdte van recht op asiel en voor welke burgers voorzieningen als kosteloos onderwijs toegankelijk moesten zijn. Voor ons land waren er een paar gevoelige punten. Het ging erop lijken dat ook het verplichte vervolgonderwijs kosteloos zou moeten zijn; tot welke voorzieningen moeten illegaal verblijvende vreemdelingen toegang hebben – niet alleen de gezondheidszorg, maar ook sociale voorzieningen? Voor mij was duidelijk dat sociale voorzieningen alleen toegankelijk moesten zijn voor hen die legaal in een lidstaat verblijven. Bij dit soort onderwerpen liepen de scheidlijnen vaak tussen de Europarlementariërs enerzijds en de vertegenwoordigers van de regeringen en nationale parlementen anderzijds.

Door vrijwel alle afgevaardigden werd een heftige discussie gevoerd toen in een werkgroepvergadering van de Conventie vicevoorzitter Méndez de Vigo namens het presidium een nieuw artikel voorstelde over een onderwerp dat tot nog toe in het geheel niet ter sprake was gekomen en waarover ook in andere vergelijkbare documenten niets was te vinden. Het ging om een recht op toegang tot diensten van algemeen economisch belang. Het voorstel werd nader toegelicht door Braibant. Het ging om de toegang tot diensten als energievoorziening, telefoon en dergelijke. Diensten dus die wij als publieke diensten plachten aan te duiden en die werden aangeboden door openbare nutsbedrijven als provinciale of gemeentelijke gas- en elektriciteitsbedrijven of een staatsbedrijf als dat van de PTT¹¹. Maar die waren deels al geprivatiseerd en zouden, mede als gevolg van Europese politiek, alsnog geprivatiseerd worden en aan marktwerking worden onderworpen. Hoe men ook over privatisering van publieke diensten, marktwerking en de gevolgen daarvan moge denken – de Eerste Kamerfractie van de VVD en ik zelf waren over die privatiseringsdrang minder enthousiast en van het nut van marktwerking in de sector van de publieke diensten minder overtuigd dan de Tweede Kamerfractie – het leek velen onlogisch en met marktwerking niet goed verenigbaar als de toegang tot die diensten ook gegarandeerd moesten blijven in geval van wanbetaling, zoals Braibant wilde. Braibant zag het als een eis van sociale samenhang binnen een land, dat de toegang tot deze diensten voor eenieder gegarandeerd waren. De eis van sociale samenhang vloeide volgens hem voort uit het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap. In de loop van de discussie werd duidelijk dat het presidium het voorstel ondanks de algemene oppositie handhaafde. Méndez de Vigo ontkwam er ten slotte niet aan toe te geven dat het om een dringende wens van Braibant ging en dat het presidium had besloten hem zijn zin te geven. Het artikel werd dus in het document opgenomen, zij het dat er een aantal condities aan werd verbonden en er ruimte werd geschapen voor aanpassingen van dit recht in de nationale wetgeving en voor inbedding in de in de lidstaten geldende praktijk. Daarmee waren de scherpe kantjes er wel af, maar het presidium heeft het nooit tot stemming over dit artikel laten komen, waardoor niet kwam vast te staan of er wel een meerderheid was die het artikel steunde. Velen vermoedden dat consensus ontbrak. De uiteindelijke tekst werd:

De Unie eerbiedigt de toegang tot diensten van algemeen economisch belang als bepaald door de nationale wetgevingen en praktijken, overeenkomstig de bepalingen van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap, teneinde de sociale en territoriale samenhang van de Unie te bevorderen.¹²

Amendering

Op 5 juni sloot de termijn voor de amendementen inzake economische en sociale rechten en het hoofdstuk met de algemene bepalingen. Ik had begin maart, half april en medio mei al drie keer een schriftelijke inbreng geleverd met inbegrip van tekstvoorstellen. Deze waren erop gericht te komen tot bondige formuleringen en verwijzingen naar het EVRM. Ik voelde daarom geen behoefte meer om aan de ronde voor 23 mei deel te nemen. Anders was het met de algemene bepalingen en de economische en sociale rechten. Ik voorzag dat Nederland op die punten bezwaren had tegen bepaalde formuleringen. Ik formuleerde amendementen waarin met de Nederlandse belangen rekening werd gehouden. Daarnaast waren de algemene bepalingen van groot belang. Daarin werd de werkingssfeer van de grondrechten nader geregeld en de verhouding van deze rechten tot andere regelingen, zoals de nationale grondwetten. Ik was in de loop van april tot de conclusie gekomen dat Peter Goldsmith, met wie ik intussen een vriendschappelijke band onderhield, zijn strijd om in een *Part B* te verwijzen naar de desbetreffende bepaling in het EVRM niet zou winnen. Ik zei hem naar een andere oplossing te streven met naar mijn mening meer kans van slagen. Hij nodigde mij uit voor een etentje in La Truffe Noire. Wij genoten van een pasta met een verrukkelijke truffelsaus. Peter stak zijn teleurstelling dat ik een andere weg wilde bewandelen niet onder stoelen of banken. Het ging om het duidelijke karaktersverschil tussen Nederlanders en Britten. Britten zijn verzet op wedden; het gaat om alles of niets. Nederlanders zijn vaak meer tot zoeken naar consensus bereid en prefereren het haalbare boven lege handen. Hij toonde wel begrip voor mijn besluit via een uitlegbepaling te bereiken dat de uitleg van de in beide Europese grondrechtdocumenten gedefinieerde fundamentele rechten gelijk zou zijn.

Na mijn gesprek met Peter Goldsmith bracht ik in een werkgroepvergadering de gedachte naar voren dat in de algemene bepalingen een artikel zou worden opgenomen waarin werd bepaald dat de grondrechten die ook voorkwamen in het EVRM en dus dezelfde rechten garandeerden, overeenkomstig de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) te Straatsburg uitgelegd moesten worden. Die laatste formulering kwam me op een uitgebreid college van Braibant te staan. Het was mij al wel bekend dat de Fransen, net als de andere Zuid-Europeanen, geen schriftelijk vastgelegde onderschikking van het handvest aan het EVRM wilden. Het handvest zou eigenlijk een document van hogere orde moeten zijn dan het EVRM, dat ook werd onderschreven door een groot aantal Europese landen die geen deel uitmaakten van de Unie. Braibant hield mij voor dat wat ik had voorgesteld, in strijd was met de leer van Montesquieu. De Europese rechter in Luxemburg

moest geheel onafhankelijk over het handvest kunnen oordelen en een handvest kon hem niet voorschrijven zich te houden aan uitspraken van een andere rechter. Daarmee tastte ik in mijn voorstel de onafhankelijkheid van de rechter aan. Het klonk heel geleerd en dat was het waarschijnlijk ook, maar ik liet mij niet uit het veld slaan. Ik had misschien mijn voorstel wat minder uit de losse pols moeten formuleren om hem geen kans te geven met dit betoog te komen. Anderzijds was wel duidelijk wat ik bedoelde en waar precies het verschil zat tussen wat Peter Goldsmith en mij, samen met andere Noord-Europeanen, voor ogen stond en waar Braibant en zijn medestanders naartoe wilden. Bovendien was er tegen zijn betoog ook wel wat in te brengen. Dezelfde Montesquieu had de rechter de mond genoemd die de woorden van de wet uitspreekt¹³, en die wet maakten wij.

Ik ging dus aan de slag om een amendement te ontwerpen. Ik had al in eerder ingediende nota's bepleit dat de grondrechten die correspondeerden met de in het EVRM gegarandeerde rechten, dezelfde betekenis en reikwijdte zouden hebben en dat de het handvest voor de voorwaarden waaronder van die grondrechten afgeweken zou mogen worden, eveneens naar het EVRM zou verwijzen. Ik had voorgesteld om dit hetzij per artikel te doen, hetzij door een algemene bepaling. Tot nog toe zonder resultaat. Ik wilde dus nu een amendement indienen, opdat mijn voorstel in elk geval in discussie moest komen. Tijdig voor de vergadering van 5 juni diende ik met de andere amendementen mijn voorstel voor een algemene bepaling over de verhouding tot het EVRM. Dit luidde als volgt:

Voor zover dit handvest rechten bevat die corresponderen met die welke zijn gegarandeerd door het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, zijn de inhoud en reikwijdte ervan dezelfde als die welke door genoemd verdrag worden verleend, tenzij dit handvest een ruimere bescherming biedt.

Door te verwijzen naar inhoud en reikwijdte zou de Europese rechter in Luxemburg toch rekening moeten houden met de uitspraken van het EHRM in Straatsburg. Dit is immers het hof dat in hoogste instantie oordeelt over de inhoud en uitleg – en daarmee over inhoud en reikwijdte – van de in het EVRM gegarandeerde rechten. Op die manier meende ik toch te kunnen bereiken wat volgens Braibant is strijd kwam met de leer van Montesquieu. De bijzin aan het slot had ik toegevoegd in de hoop daarmee de steun voor het amendement te vergroten.

Er volgde een plenaire vergadering op 5 en 6 juni. Hierin bespraken wij de sociale grondrechten en de amendementen die waren ingediend op de burgerlijke en politieke grondrechten. Het presidium had hiervoor al compromisvoorstellen uitgewerkt. Tot besluit van het Portugese voorzitterschap, dat op 30 juni een einde nam, vergaderden de regeringsvertegenwoordigers op 9 juni in Lissabon, waar ik op 8 juni naartoe vloog. Tijdens dit voorzitterschap volgden nog werkgroepvergaderingen op 19 en 20, en 28, 29 en 30 juni. Deze vergaderingen

werden niet meer voorgezeten door Roman Herzog, wiens echtgenote op 19 juni was overleden.

De avond van 29 juni nodigde Matthijs van Bonzel mij uit om met hem en een groot aantal Nederlanders in een school op televisie de halve finale van de Europese kampioenschappen voetbal tussen Nederland en Italië in de Amsterdamse Arena te volgen. Het was heel spannend en de teleurstelling was groot toen na twee verlengingen en nog steeds geen doelpunt, aan Nederlandse kant alleen Patrick Kluyvert succesvol was tegenover drie scorende Italianen. Het was daarna nog lang rumoerig in de Europese wijk, want in Brussel zijn veel Italianen werkzaam, die hun vreugde over de plaatsing van hun land in de finale uitbundig vierden. Op 30 juni vergaderden wij nog een halve dag.

Die avond van 29 juni was een van de weinige avonden met wat gezelligheid. Afgezien van mijn dinertje met Peter Goldsmith en een eetafspraak in maart in L'Ecailler du Palais Royal met de nieuwe directeur van de Nederlandse Staatsloterij, waarvan ik commissaris was, was er 's avonds weinig aardigheid aan het verblijf in Brussel te beleven. Meestal at ik met Michiel Patijn of Ernst Hirsch Ballin in de buurt van ons hotel in een eenvoudig restaurant, veelal Italiaans. Ik ging ook eens mee met Matthijs van Bonzel naar Overijsse. De Nederlandse Kamerleden en ik verbleven altijd in een door het reisbureau van de overheid, Government Travel, op verzoek van de Interparlementaire Griffie van de Staten-Generaal gereserveerd hotel op loopafstand van de Wetstraat of de Wiertzstraat: Eurovillage, Dorint of Swissôtel¹⁴. In deze wijk viel verder niets te beleven; wij moeste trouwens de volgende morgen bijtijds op om nog ruim een kwartier naar de plaats van de vergadering te wandelen.

Met het Franse voorzitterschap van de Unie, dat op 1 juli begon, ging er een geheel nieuwe wind waaien. Achteraf blijkt dat Roman Herzog niet meer terugkeert. Wel geeft hij te kennen zijn werkzaamheden als voorzitter in september te zullen hervatten, maar hij wordt dan zelf ziek. Braibant, de vertegenwoordiger van het land dat nu het voorzitterschap van de Unie bekleedt, neemt de teugels in handen. Hij voert een staat waar de andere regeringsvertegenwoordigers niet aan kunnen tippen. Hij beschikt over een staf, die groter is dan de een of twee personen die andere regeringsvertegenwoordigers begeleiden. Die staf begeleidt hem bij het betreden van de vergaderingen tot in de vergaderzaal. Bij het begin van de vergadering trekt de staf zich terug en respecteert het gebod dat begeleidende personen geen toegang hebben tot de vergaderzaal en het debat in een belendende zaal kunnen aanhoren. Braibant heeft als persoonlijke vertegenwoordiger van de Franse president een bureau in het Elysée en blijkt ook over briefpapier met zijn adres in het Elysée te beschikken. De eerste vergadering van de Conventie als werkgroep onder het Franse voorzitterschap is op 10 en 11 juli. Die van 10 juli kan ik niet bijwonen; het is de laatste keer dat Ben Bot mij moet vervangen. De regeringsvertegenwoordigers worden voor 13 juli voor een vergadering in Parijs uitgenodigd. Daar wordt in een regeringsgebouw aan de avenue Kléber onderzocht hoe de regeringsvertegenwoordigers op een lijn kunnen komen. Dit wordt nu ook wel tijd in verband met de

vervroeging van de einddatum waarop de Conventie haar werkzaamheden moest hebben voltooid.

Op 17, 18 en 19 juli volgen nog vergaderingen van de werkgroep. Daarin wordt onder andere uitvoerig over een preambule gesproken. De Nederlandse afgevaardigden hebben daaraan niet zoveel behoefte. Ook liggen compromisvoorstellen over amendementen ter tafel. Ik was niet ontevreden. In mijn amendement was het woord reikwijdte vervangen door draagwijdte, corresponderen met was vervangen door overeenkomen met en er in de bijzin was toegevoegd dat het handvest ook een hogere mate van bescherming kon bieden:

tenzij dit handvest een hogere mate van bescherming of een ruimere bescherming biedt.

Over de vervanging van reikwijdte – een in de Nederlandse wetgevingspraktijk geïkt begrip – door draagwijdte, wilde ik in dit stadium niet vallen. Er kwam aan het einde nog een ronde voor de nauwkeurige juridische formulering. Met de vervanging van corresponderen met door overeenkomen met had ik meer moeite. Het ging er mij juist om dat bepalingen die in letterlijke tekst niet aan elkaar gelijk zijn, maar die wel op hetzelfde grondrecht betrekking hebben – dus met elkaar corresponderen – dezelfde uitleg moeten krijgen als in het EVRM.

Met de toevoeging van de hogere mate van bescherming in de bijzin kon ik wel leven, maar ik verwachtte daartegen bezwaren van anderen, zoals Peter Goldsmith en de vertegenwoordigers van de Scandinavische landen.

Ik had echter buiten de waard gerekend. Tijdens een van de pauzes van deze driedaagse vergadering sprak de Spaanse regeringsvertegenwoordiger, Álvaro Rodríguez Bereijo, die ik inmiddels ook goed had leren kennen, mij aan. Hij zei dat er in de Spaanse tekst van het door mij ingediende voorstel iets anders stond dan ik altijd had betoogd. Hij vroeg zich daarom af waarom ik mij wel tevreden toonde. Hij ried mij aan eens te kijken hoe mijn amendement was vertaald. Ik had inderdaad nog niet naar de Franse tekst gekeken, in de overtuiging dat de vertaaldienst van het Europees Parlement zijn werk secuur en nauwgezet deed. Ik was mijn Spaanse collega zeer dankbaar voor zijn tip. In de Franse tekst stond inderdaad iets anders dan ik had bedoeld.

Dans la mesure où la présente Charte contient des droits correspondant à des droits garantis par la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales, leur sens et leur portée sont similaires à ceux que leur confère ladite convention, à moins que la présente Charte n'assure une protection plus élevée ou plus étendue.

Het ging om het woordje 'similaires'. Dat betekende niet het zelfde als het zelfde, maar soortgelijke. Hierdoor was er in de Franse tekst toch meer ruimte dan ik met het zelfde had

bedoeld. Verdere controle van de tekst in andere talen wees uit dat er in het Spaans *similares* stond, in het Italiaans *simili*, maar in het Engels wel *the same*. De Duitse tekst week weer af:

Soweit diese Charta Rechte enthält, die den durch die Europäische Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten garantierten Rechten entsprechen, haben sie eine den in der genannten Konvention eingeräumten Rechten entsprechende Bedeutung und Tragweite, sofern diese Charta nicht einen höheren oder umfassenderen Schutz gewährleistet.

Ik had liever gewild dat er in plaats van *entsprechende Bedeutung*, had gestaan *dieselbe Bedeutung*.

Ik wendde mij tot Jean-Paul Jacqué van het secretariaat met een protest over de vertaling van mijn voorstel in onder andere het Frans en het Spaans. Ik had, mede omdat ik had vertrouwd op het toepasselijke talenregime en ook door gebrek aan tijd, mijn amendementen alle in het Nederlands ingediend. Ik zei dus dat er fouten waren gemaakt bij de vertaling van mijn amendement over de verhouding tussen het handvest en het EVRM, waardoor er nu in het Frans iets anders stond dan ik had bedoeld. Het antwoord was verbluffend. Wat ik zei, was uitgesloten. Frans was de voertaal van het secretariaat, dus wat er in het Frans stond, was per definitie juist. Of ik nu opmerkte dat ik mijn amendement in het Nederlands had ingediend en dat de Nederlandse tekst dus de authentieke was, het hielp niet; de Franse tekst is beslissend, en daarmee was de kous af. Interventie bij een Nederlands sprekend lid van het secretariaat leverde niets op. Mij restte alleen de mogelijkheid om in een vergadering te proberen de Franse tekst gewijzigd te krijgen.

Dat het Franse begrip *correspondant à* niet was (terug)vertaald met 'die corresponderen met', leek mij nogal onlogisch.

Met mijn andere voorstellen liep het in zoverre beter af, dat deze weliswaar ook niet letterlijk waren overgenomen, maar dat men in principe bereid was aan de wensen van Nederland tegemoet te komen. Wij zouden na de driedaagse vergadering van de Conventie als werkgroep van 17 tot 19 juli pas van 11 tot 13 september weer in bijeenkomen. Er zou tijdig voor de vergaderingen in september een geconsolideerde tekst verschijnen. Daarover zouden wij schriftelijk opmerkingen kunnen maken. Ik besloot de discussie over mijn uitleg-amendement op te schorten en daarover een brief te schrijven en daarmee de zaak voor de beslissende vergaderingen in september op scherp te zetten. In de vergadering van 11 tot 13 september, zou er bovendien naast een plenaire zitting ook ruimschoots gelegenheid zijn om in werkgroepverband over redacties te overleggen.

De slotfase

In augustus ligt Frankrijk stil. Dus ook de Conventie. Op 28 juli is de toegezegde geconsolideerde tekst beschikbaar. Daarop kunnen de leden van de Conventie tot 1 september hun

opmerkingen inzenden. Op 4 augustus overleg ik in Den Haag met ambtenaren van verschillende ministeries. Enkele dagen later blijkt Peter Goldsmith een laatste poging te willen ondernemen om met een aantal gelijkgezinde landen druk uit te oefenen. Hij nodigt de regeringsvertegenwoordigers van Denemarken – Erling Olsen –, Ierland – Michael O’Kennedy – Finland – Paavo Nikula – en Zweden – Daniel Tarschys – en mij uit om op 17 augustus voor overleg naar Londen te komen. O’Kennedy blijkt verhinderd, maar laat zich door een ambtenaar vervangen. Ik vlieg die dag met André Westerink van Rotterdam Airport naar Londen City, waar de ambassadeur ons van het vliegveld afhaalt en naar het Foreign and Commonwealth Office laat brengen.

Daar vergaderen wij in de indrukwekkende Map room. In een walnoten kastenwand zijn kaarten opgeslagen van alle delen en uithoeken van de wereld waar het Britse Rijk zijn invloed had laten gelden. Deze konden op uittreklanken worden geraadpleegd. Ik stelde me voor dat Lord Carrington begin april 1982 in deze Map room op zoek was gegaan naar waar in ’s hemelsnaam de Malvinas wel mochten liggen, waarover de ambassadeur In Buenos Aires hem wel had bericht, maar waardoor zijn land onverhoeds met Argentinië in oorlog was geraakt over het bezit van de Falkland Islands. In vroeger tijden had de minister van Koloniën – later die van de Commonwealth – in deze kamer gezeten.

Gezeten aan een vergadertafel met bordeauxrood kleed hebben wij een nuttige bijeenkomst. Wij bespreken hoe we op bepaalde punten tijdens de septembervergaderingen gezamenlijk zullen optrekken. Een voorstel van onze gastheer om het presidium te voren met een gezamenlijk brief onder druk te zetten, wijzen we af. Dat zou ook niet in overeenstemming zijn met de wijze waarop, vooral door Roman Herzog, gestreefd was naar consensus. Bovendien heb ik toch wel enig vertrouwen in de mogelijkheid dat wij na het maken van schriftelijke opmerkingen, in de driedaagse septembervergadering tot overeenstemming komen. Het voorzitterschap moet zich er toch van bewust zijn dat de kans dat de Europese Raad van Nice het handvest aanvaardt, er alleen maar is als de regeringsvertegenwoordigers hebben ingestemd. Wij denken meer te kunnen bereiken door gezamenlijk op te treden zonder ons tegenover anderen op te stellen.

De terugvlucht aan het eind van de middag verloopt in zoverre onfortuinlijk, dat André Westerink op het laatste moment van boord moet, omdat door een teveel aan bagage de belading te zwaar is geworden. De bemanning laat zich niet vermurwen door mijn betoog dat wij bij elkaar horen. Samen uit, samen thuis gaat dus niet op.

Daags tevoren heb ik nog een fax gestuurd aan Johan Callewaert. Hij is griffier van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg en als zodanig plaatsvervangend waarnemer namens de Raad van Europa. Hij was samen met de rechter Fischbach, die het hoofd van de tweekoppige waarnemersdelegatie is, bij de vergaderingen aanwezig geweest en ik wist dat de Raad van Europa er ook aan hechtte dat er geen verschillen tussen het EVRM en het handvest zouden ontstaan. Ik maak hem attent op het vertaalprobleem en het verschil tussen de met mijn amendement beoogde tekst en de Franse tekst. Hij is Belg, dus veel

toelichting hoef ik niet te geven. Ik verzoek hem dit probleem onder de aandacht van Fischbach te brengen.

De opmerkingen van de regeringsvertegenwoordigers moeten bij het secretariaat worden ingediend ter attentie van vicevoorzitter Braibant. Na mijn ervaring met de vertaling van mijn amendement besluit ik het zekere voor het onzekere te nemen en mijn brieven met opmerkingen door de vertaaldienst van het ministerie van Buitenlandse Zaken in het Frans en het Engels te laten vertalen. Aldus dien ik op 23 augustus een brief van acht bladzijden in drie talen in. Uiteraard besteed ik in die brief veel aandacht aan de juiste vertaling van mijn amendement. De situatie was er intussen niet beter op geworden, nadat het secretariaat op grond van mijn protest tegen de verschillen, in de Engelse tekst the same had vervangen door *similar*.

Ook alle gevoeligheden van de Nederlandse regering en de door mij geraadpleegde ambtenaren over andere teksten komen aan de orde. Volgens de ontvangen tekst zou eenieder boven de leerplichtige leeftijd recht hebben op vervolgonderwijs, toegang tot beroepsopleiding en bijscholing. Dat recht moet onzes inziens beperkt blijven tot hen die legaal in de Unie verblijven. 'Eenieder' is dus te ruim geformuleerd. Hetzelfde geldt voor het recht voor eenieder om vrijelijk een beroep uit te oefenen. Ook dit recht moet beperkt worden tot hen die rechtmatig in een lidstaat verblijven en bovendien aan de voor dat beroep vereiste kwalificaties voldoen. Hetzelfde geldt voor het recht op arbeidsbemiddeling, het recht op huursubsidie en het recht op bijstand. Het recht op deze faciliteiten mag niet aan eenieder worden toegekend, maar alleen aan hen die rechtmatig in een lidstaat verblijven. Ook voor de gezondheidszorg moet gelden dat degenen die hier niet rechtmatig verblijven alleen op de hoogstnoodzakelijke zorg aanspraak kunnen maken.

Op 24 maart 1998 was de zogenoemde koppelingswet¹⁵ door de Eerste Kamer aangenomen. Door die wet waren de Vreemdelingenwet en een groot aantal wetten op de terreinen van onderwijs, huursubsidie en sociale voorzieningen gewijzigd. De door deze wetten geregelde voorzieningen zouden alleen nog maar toegankelijk zijn voor rechtmatig in ons land verblijvende personen. De totstandkoming van deze wet had nogal wat voeten in de aarde gehad en de regering wil het met die wet bereikte resultaat niet in de waagschaal stellen. Dat is ook mijn standpunt en ik laat duidelijk weten dat onze bezwaren onoverkomelijk (insurmontable) zijn. In het totaal maak ik over meer dan twintig artikelen opmerkingen over de inhoud of de vertaling.

Ik vind het, nu er sinds 28 juli een volledig ontwerp ter tafel ligt, tijd worden de stand van zaken en mijn visie daarop zelf ter kennis te brengen van de regering. Uiteraard hebben de Permanente Vertegenwoordiging in Brussel en André Westerink Buitenlandse Zaken op de hoogte gehouden, maar ik ben de persoonlijk vertegenwoordiger en vind dus dat ik verslag moet doen aan minister-president Kok. Ik schrijf hem mijn eerste verslag op 25 augustus. Ik stuur kopieën aan de minister en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken en aan de Permanente Vertegenwoordiger bij de Europese Unie.

Behalve het verslag aan Wim Kok en de brief aan Braibant met opmerkingen over de inhoud, stuur ik op 28 augustus ook nog een brief van vijf bladzijden aan de vertaaldienst van de Europese Unie in Brussel. Deze is gebaseerd op een nauwkeurige vergelijking van de Franse en de Engelse tekst met de Nederlandse. Ik heb altijd groot respect gehad voor de kunde waarmee de tolken van de Europese Unie synchroon vertalen. Bij het geschreven woord, zeker bij bepalingen met een juridische strekking die nauw kunnen luisteren, gaat het ook om de gevoelswaarde en het juridisch spraakgebruik. Dat is vaak wat anders dan het politiek jargon dat in de vergaderzalen klinkt. Er is in enkele artikelen sprake van onjuist woordgebruik en afwijking van de door de Woordenlijst Nederlandse taal van 1995 voorgeschreven spelling. Het gaat mij in de brief aan de vertaaldienst zowel om inhoud als om vorm.

Het discriminatieverbod in artikel 21 is in de Nederlandse tekst zwakker geformuleerd dan in de Engelse: Any discrimination based on any ground, such as sex, race, colour [...] shall be prohibited is niet hetzelfde als Elke discriminatie gebaseerd op inzonderheid geslacht, ras kleur [...] is verboden. Ik stel voor 'Elke discriminatie op welke grond dan ook, in het bijzonder [...] is verboden'.

In het derde lid van artikel 45 is alleen in de Nederlandse tekst opgenomen dat rechtsbijstand aan hen die deze niet zelf kunnen bekostigen, kosteloos zal worden verleend. Het begrip kosteloos komt in de Franse en Engelse tekst niet voor. In ons land was in geval van door de overheid gefinancierde rechtsbijstand een eigen bijdrage verplicht.

Dit artikel staat in het hoofdstuk dat in het Frans en Engels Justice heet, maar in het Nederlands met rechtvaardigheid is vertaald. Dit moet rechtspleging of rechtspraak zijn. Verder wordt een aantal beperkende bijzinnen ten onrechte voorafgegaan door een komma. Door die komma gaat de beperkende betekenis van die bijzin verloren, wat niet de bedoeling is.

Ik verwacht op beide brieven niet al te spoedig antwoord te zullen krijgen. Er is trouwens voor mij als voorzitter van de Eerste Kamer weer ander werk aan de winkel. Van maandag 28 augustus tot vrijdag 1 september zullen Henny en ik in New York verblijven. De Verenigde Naties hebben samen met de Interparlementaire Unie (IPU) voor het eerst een Conference of Presiding Officers of National Parliaments bijeengeroepen. De voorzitters van alle Kamers van de volksvertegenwoordigingen van de wereld zullen bijeenkomen in de grote vergaderzaal van de Verenigde Naties. Alleen Cuba en de Verenigde Staten ontbreken. De Cubanen hebben geen inreisvisum voor de Verenigde Staten gekregen en de Amerikanen zien hun Congress als enige echte wetgever, terwijl de parlementen die zijn aangesloten bij de IPU de wetgevende macht delen met de regering van hun land. De Amerikanen verwaardigen zich niet van Washington naar New York te komen.

Op 8 september belt Braibant mij thuis op. Goed nieuws: het presidium heeft besloten dat in artikel 50, derde lid, van de versie van 28 juli 2000 – dat het door mij ingediende voorstel bevat – *similaires à* zal worden vervangen door *les mêmes que*. De andere teksten zullen dienovereenkomstig worden aangepast en in de Engelse tekst zal de oude tekst terugkeren. Ik

schrijf Braibant nog dezelfde dag om te bevestigen dat deze mededeling mij groot genoegen heeft gedaan.

Maar er was meer. Het presidium is niet bereid gebleken de in de artikelen 14, 15, 27, 32 en 33 aan eenieder (toute personne) toegekende rechten op beroepsonderwijs en bijscholing, vrije beroepskeuze, arbeidsbemiddeling, bijstand en gezondheidszorg te beperken tot personen die rechtmatig in een lidstaat verblijven. Ik doe in mijn brief alsnog een tussenvoorstel. Aan de Nederlandse bezwaren kan tegemoetgekomen worden door in artikel 14 toe te voegen: voor zover rechtmatig verblijf houdende; in de andere artikelen zou achter eenieder toegevoegd moeten worden: die rechtmatig op het grondgebied van de Unie verblijft. Als tweede mogelijkheid geef ik een tekst voor een algemene bepaling waarin de lidstaten de bevoegdheid wordt gegeven bij nationale wetgeving illegaal verblijvende vreemdelingen uit te sluiten van de in die artikelen gegarandeerde vrijheden. Ik wijs er nog eens op dat de Nederlandse regering wegens de aantrekkingskracht van de sociale voorzieningen illegaal in ons land verblijvende vreemdelingen uit derde landen wettelijk wil blijven uitsluiten van deze voorzieningen en niet het risico wil lopen daarmee in strijd te komen met het handvest. Van deze alternatieve voorstellen zend ik vertalingen in het Frans en Engels mee. Ik hoop op deze wijze een alternatief te hebben geboden, waardoor het presidium alsnog aan de bezwaren tegemoet kan komen.

Het presidium wijst mij echter op het eerste lid van artikel 49:

De bepalingen van dit handvest zijn gericht tot de instellingen en organen van de Unie, met inachtneming van het subsidiariteitsbeginsel, en, uitsluitend wanneer zij het recht van de Unie ten uitvoer brengen, tot de lidstaten.

Dat artikel biedt naar mijn mening geen soelaas. Als het handvest aan eenieder een grondrecht toekent, is het een onderdeel van het recht van de Unie. Er is dus kans dat de Nederlandse rechter de uitsluiting van personen zonder verblijfstitel van voorzieningen die in het handvest aan eenieder zijn gegarandeerd, in strijd met het recht van de Unie zal verklaren. Dit risico moet ik alsnog zien uit te sluiten.

Voor 11, 12 en 13 september is voorzien in een driedaagse vergadering. Aanvankelijk zou deze plenair zijn en twee dagen duren, maar uit de agenda die op 31 augustus is verstuurd, blijkt dat de hele maandag coördinatievergaderingen van de verschillende groepen zullen plaatsvinden en dinsdag de hele dag een plenaire zitting. Op de avond van 11 september ontvangt de Europese Commissie de leden van de Conventie. Het is een van de weinige avonden waarop er iets te beleven valt. De woensdagochtend moeten wij vrijhouden. Uiteindelijk vergaderen wij ook op dinsdag alleen met de groepen. Het gaat er nu echt om dat aan de bezwaren die nog bij veel regeringsvertegenwoordigers leven, wordt tegemoetgekomen. Ik word bij deze gelegenheid niet alleen begeleid door André Westerink, maar ook door

Chantal Boulonois en Michiel van Emmerik, ambtenaren van de directie Constitutionele Zaken en Wetgeving van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

In de loop van de werkzaamheden had ik vooral een scheidslijn tussen noord en zuid gezien. Er liep echter nog een scheidslijn. De Europarlementariërs zagen een verschil tussen de benadering door parlementariërs en door wat zij noemden ‘diplomaten’. Dit waren de regeringsvertegenwoordigers. Hoewel de parlementariërs ver in de meerderheid waren, begrepen zij ook wel dat de vaststelling van een handvest door de Europese Raad illusoir was, als de regeringsvertegenwoordigers de inhoud van het document niet voor hun rekening namen. Voor het bereiken van de vereiste consensus was instemming van de ‘diplomaten’ dus onontbeerlijk.

Tot nog toe had ik samenwerking met de Belgische leden van de conventie node gemist. Weliswaar had ik in vergaderingen wel veel contact gehad met de Belgische senator Roger Lallemand, maar met Karel De Gucht slechts sporadisch. Dehaene, die ongetwijfeld ook internationaal een zwaargewicht was, was gewikkeld geweest in een gecompliceerde strijd om het burgemeesterschap van Overijsse. De complicatie was, meen ik, dat hij voor het begeerde ambt steun van het Vlaams Blok leek nodig te hebben, maar dat hij van die partij geen steun kon aanvaarden. Hij was na de eerste vergadering in december niet meer aanwezig geweest. In september was hij er wel en ik vroeg hem zijn gezag te laten gelden ten gunste van een aantal der in Londen afgesproken punten. Hij had uiteraard ook zijn eigen desiderata.

Van Johan Callewaert vernam ik dat Fischbach namens de Raad van Europa had laten weten dat deze grote bezwaren had tegen de tekst *similaires à* in artikel 50, derde lid.¹⁶ Als dit niet werd vervangen door *les mêmes que* zou Fischbach zich als waarnemer genoodzaakt zien daarover een verklaring af te leggen. Ik begreep nu waarom het presidium op 8 september had toegegeven. Mijn fax van 16 augustus was vermoedelijk geen overbodige actie geweest.

In de middag van 12 september blijken wij sneller vorderingen te maken dan voorzien. De vergadering wordt aan het eind van de middag gesloten. Ik ga met de trein naar huis, want wachten op de auto van de Eerste Kamer is tijdverspilling. Het Dorint Hotel annuleert de reservering voor de laatste nacht zonder kosten te berekenen.

Na terugkeer doe ik opnieuw schriftelijk verslag aan de minister-president met kopieën aan de minister en de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken en aan de Permanente Vertegenwoordiging.

Op 19 september antwoordt de vertaaldienst met een brief van een heer Broes. Een groot deel van mijn voorstellen wordt niet overgenomen. Zo weigert men aanvankelijk ook het woord *gehandicapt* te vervangen door het toen in ons land gangbare ‘personen met een handicap’. Dit ondanks het feit dat in de Franse tekst wel wordt gesproken over *personnes handicapées* en in de Engelse over *persons with disabilities*. Ook houdt men vast aan de verkeerde vertaling van het Franse woord *pluralisme*. In artikel 11 wordt de *liberté* en het *pluralisme* van de media gegarandeerd. Dat moet in het Nederlands worden vertaald met de *vrijheid* en de *pluriformiteit*. Maar de dienst houdt vast aan *pluralisme*, kennelijk niet wetend

dat dit woord in het Nederlands betrekking heeft op een wijsgerige stroming of een maatschappelijke opvatting. Opmerkelijk is dat de dienst schrijft dat besloten is om op een aantal punten af te wijken van de Woordenlijst Nederlandse taal. Tegen eigenwijsheid is geen kruid gewassen. Wel krijg ik mijn zin waar het gaat om het woord inzonderheid, dat enige malen in de tekst voorkwam. Mijn argument dat het toch de bedoeling was een stuk te schrijven dat de burger zou begrijpen, sneed kennelijk hout en er worden minder verouderde equivalenten in de tekst opgenomen. Ook volgt de dienst mij door het woord kosteloze bij rechtsbijstand te schrappen en de ten onrechte geplaatste komma's te verwijderen. Men begrijpt dat Justice verkeerd was vertaald, maar het tegenvoorstel 'Rechten in rechte', hoewel aardig gevonden, wijkt volgens mij te veel af van het in de andere talen gebruikte woord. Ik doe in een brief van 27 september nog eens mijn best uit te leggen waarom ik vind dat de vertaling op een aantal punten alsnog moet worden aangepast.

Ik vertrouw er daarbij op dat ik in de toegezegde laatste juridisch-taalkundige screening op een aantal punten alsnog gelijk zal krijgen. De teksten die voortvloeien uit de besprekingen op 11 en 12 september, zullen voor de volgende vergadering op 25 september getoetst worden door een groep juristen-vertalers. In de door deze juristen-vertalers opgestelde versie van 21 september blijkt gehandicapten te zijn vervangen, de vrijheid en pluriformiteit van de media worden geëerbiedigd en Justice is vertaald door Rechtspleging. Dat zijn dus verbeteringen.

In deze versie van het handvest van 21 september 2000, die in de vergadering van 25 en 26 september zal worden besproken, luidde het inmiddels vernummerde artikel 51, derde lid, in het Frans:

Dans la mesure où la présente Charte contient des droits correspondant à des droits garantis par la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales, leur sens et leur portée sont les mêmes que ceux que leur confère ladite convention, à moins que la présente Charte n'assure une protection plus élevée ou plus étendue.

In de Spaanse tekst stond nu iguales en in de Italiaanse uguali. Ook in de Engelse tekst was similar weer vervangen door the same. Het gaf me wel enige voldoening dat ik uiteindelijk aan het langste eind had getrokken. Ook voor Peter Goldsmith zou deze oplossing wellicht aanvaardbaar zijn, al had hij het anders gewild.

Er was nog een reden om met meer plezier dan anders naar de vergadering van 25 september te gaan. Ik had in het verstreken jaar Henny weer vele avonden en nachten alleen thuis gelaten en wilde haar ook wel eens laten zien waar ik in Brussel zoal had verbleven. Van 22 tot 24 september vond de jaarlijkse bijeenkomst van voorzitters van de parlementen van de Europese Unie en van het Europese Parlement plaats. Deze keer, in verband met het jubeljaar van de katholieke kerk, in Rome. Op het programma van zaterdag

23 september hadden bezoeken aan de Italiaanse president en aan de paus gestaan. Ik was dus het weekeinde met Henny in Rome en moest maandagmiddag om half drie in Brussel zijn. Wij vlogen maandagochtend met Alitalia naar Zaventem. Wij verbleven in het Swissôtel, waarin al vele malen eerder door de Griffie interparlementaire betrekkingen kamers voor mij en de afgevaardigden van de Kamers Hirsch Ballin en Patijn waren gereserveerd. Die avond gingen wij dineren in de Villa Lorraine in het Terkamerenbos. In België kon je in goede restaurants nog patrijs eten.

Iedereen had bij de laatste werkvergaderingen op 25 en 26 september Roman Herzog weer in de voorzittersstoel verwacht. Hij is echter getroffen door een hartaanval en zal ook tijdens de slotvergadering van 2 oktober ontbreken. Het is een voor hem triest slot van de onderneming waaraan hij ruim zes maanden zijn beste krachten had gegeven.

Op maandagmiddag beginnen wij met coördinatievergaderingen. Ik kom dus weer bijeen met de andere regeringsvertegenwoordigers. Nu moet blijken of er een tekst is waarop wij ons allemaal kunnen vinden. Peter Goldsmith handhaaft het onoverkomelijke bezwaar van de Britse regering tegen de bijzin aan het slot van artikel 51, derde lid, 'unless this Charter affords greater or more extensive protection'. Hij krijgt steun van Denemarken, Ierland, Finland en Zweden. Het probleem is echter dat een aantal regeringsvertegenwoordigers – Italië, Portugal en Spanje – de bijzin wel willen handhaven. Spanje echter met de nuancering dat het wel een ruimere mate van bescherming mogelijk wil maken, maar geen hogere mate. Eigenlijk dus zoals ik het aanvankelijk had voorgesteld. Braibant verklaart dat hij er neutraal tegenover staat. Dat betekent dat hij naar een compromis streeft. Dat komt er ook: de bijzin vervalst en er wordt een zin toegevoegd: 'Deze bepaling verhindert niet dat het recht van de Unie een ruimere bescherming biedt.' Het compromiskarakter is overduidelijk. Zonder deze bepaling zou de Unie ook bevoegd zijn een ruimere bescherming dan het EVRM te bieden. Bovendien zal in de toelichting die het secretariaat per artikel zal schrijven, een opsomming worden opgenomen van de artikelen in het handvest met dezelfde betekenis en reikwijdte als de daarmee corresponderende artikelen in het EVRM en van de artikelen met een ruimere reikwijdte dan die in het EVRM. Ik heb begrepen dat over die toelichting stevig is onderhandeld met Lord Goldsmith, die zijn Part B, min of meer in de toelichting hoopt terug te vinden.

In de tekst die voorligt, is op een aantal punten voldaan aan de wensen die ik had geformuleerd en die voor ons land zwaar wogen. Zo wordt in artikel 15 het recht op gelijkwaardige arbeidsvoorwaarden beperkt tot hen die op het grondgebied van de Unie mogen werken. Dat houdt dus de mogelijkheid open van een werkverbod voor niet rechtmatig in ons land verblijvende vreemdelingen. Maar er zijn nog onvervulde wensen. Het vragen van eigen bijdragen voor het vervolgonderwijs is volgens de Nederlandse en Franse tekst wel mogelijk, maar volgens de Engelse tekst is het een recht dat dat onderwijs kosteloos is. Ik heb in mijn correspondentie met de vertaaldienst niet kunnen bereiken dat de Engelse tekst in overeenstemming wordt gebracht met de Franse. Ik krijg alsnog steun van Braibant, die laat weten dat de Franse regering ook de mogelijkheid van eigen bijdragen wil openhouden. Op enkele

punten krijg ik nog de toezegging dat in de toelichting een verklarende passage zal worden opgenomen die aan de wensen van de Nederlandse regering tegemoetkomt. Bij internationaal vastgestelde teksten zal het altijd wel geven en nemen blijven. Er wordt nog steeds bezwaar gemaakt tegen het artikel over de toegang tot diensten van algemeen economisch belang. In de toelichting op dat artikel zijn enkele algemeenheden opgenomen, die in mijn ogen het artikel tot een tamelijk krachteloze verklaring terugbrengen:

Dit artikel eerbiedigt artikel 16 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap ten volle en schept geen nieuw recht. Het stelt alleen het beginsel dat de Unie de toegang tot diensten van algemeen economisch belang zoals deze is geregeld in de nationale voorschriften, moet eerbiedigen als deze voorschriften verenigbaar zijn met het Gemeenschapsrecht.

Op dinsdag 26 september komen we in plenaire vergadering bijeen om de resultaten van de coördinatievergaderingen van de vorige dag te bespreken en te komen tot beslissingen die uiteindelijk tot de eindtekst moeten leiden. De stemming klaart op als Peter Goldsmith mededeelt een uitvoerig gesprek te hebben gehad met de Prime Minister dat erin geresulteerd heeft dat het Verenigd Koninkrijk in beginsel bereid is het handvest als politieke verklaring te aanvaarden. Er zijn nog wensen die vervuld moeten worden, maar hij vertrouwt erop dat wij eruit zullen komen.

Fischbach verklaart dat de Raad van Europa zich met het nu voorliggende handvest kan verenigen, maar dat voor die instemming essentieel is dat in artikel 51, derde lid, in het Frans staat *les mêmes que* en in de andere talen equivalenten daarvan. De twee ondervoorzitters die deze vergadering leiden, Gunnar Jansson en Iñigo Méndez de Vigo, stellen aan het eind van de middag vast dat er sprake is van brede consensus. Zij stellen voor dit per telegram aan Roman Herzog te laten weten. Hiermee stemt de Conventie gaarne in.

De uiteindelijke tekst komt op 28 september gereed en zal op 2 oktober formeel worden voorgelegd.

Van het verloop van de vergadering van 25 en 26 september doe ik de volgende dag verslag aan de minister-president, mijn derde en laatste verantwoording.

Op 2 oktober vindt de slotvergadering plaats. Voorzitter Braibant vraagt om acclamatie vast te stellen dat er consensus bestaat over het document dat op 28 september is opgesteld. Het applaus komt er, maar twee afgevaardigden staan op om te protesteren. Op dat ogenblik weerklinkt uit de luidsprekers de Europese hymne, waarop iedereen gaat staan. Braibant constateert brede consensus. Deze term wordt ook gebruikt in de schriftelijke vastlegging van de vergadering. De term brede consensus geeft weer dat er geen unanimitéit was.

Het Handvest van de Grondrechten van de Europese Unie dat door de Conventie is ontworpen, wordt voorgelegd aan de Europese Raad, eerst in Biarritz, en vervolgens in Nice. De vergadering van 2 oktober heeft maar enkele ogenblikken geduurd. In een zaal naast de

vergaderzaal staat de champagne klaar. Vervolgens gaat de Conventie uiteen. We nemen hartelijk afscheid van degenen met wie we in de afgelopen maanden van mening hebben verschild, of juist broederlijk hebben samengewerkt.

Het is voor mij het eind van een boeiende en inspannende periode. De leden van de Conventie kunnen terugkijken op een aanvaardbaar, maar niet in alle opzichten perfect resultaat.

En verder

Het op 2 oktober vastgestelde resultaat wordt ter kennisneming aan de Europese Raad van Biarritz voorgelegd. Daarna kan intergouvernementeel overleg plaatsvinden, voorafgaand aan de Europese Raad van Nice.¹⁷ Deze aanvaardde het handvest, maar het werd niet juridisch bindend verklaard. Het werd op 7 december 2000 in Nice ondertekend door de voorzitters van het Europese Parlement, de Commissie en de Europese Raad, en vervolgens plechtig afgekondigd. Ook Nederland wenste geen bindend document. Ik had in mijn laatste verslag ook al geadviseerd eerst te pogen enkele formuleringen nog wat aan te scherpen, alvorens in te stemmen met bindendverklaring. Wel had ik ervoor gewaarschuwd dat het document, bindend of niet, een rol zou gaan spelen in de rechtspraak:

Ook zonder juridisch bindende kracht, zullen de nieuwe formuleringen een rol gaan spelen in de rechtspraak. Het document is er, en de wijze waarop het is ontworpen en degenen die voor de inhoud ervan verantwoordelijk zijn, geven het stuk een zeker gezag. Op dat gezag zal in de (rechts)praktijk beroep worden gedaan.

Het laten optreden van een Conventie bestaande uit vertegenwoordigers van het Europese Parlement, van de nationale parlementen en van de staatshoofden en regeringsleiders, om constituerende arbeid te verrichten, was blijkbaar bevallen. Een jaar later, op 14 en 15 december 2001, besluit de Europese Raad van Laken tot de instelling van een Conventie over de Toekomst van Europa. Deze conventie zal bestaan uit 15 vertegenwoordigers van de staatshoofden en regeringsleiders van de lidstaten, 15 vertegenwoordigers van de staatshoofden en regeringsleiders van de kandidaat-lidstaten, 30 vertegenwoordigers van de nationale parlementen van de lidstaten, 16 leden van het Europese Parlement en twee vertegenwoordigers van de Commissie; ook de kandidaat-lidstaten zullen vertegenwoordigd zijn met 26 vertegenwoordigers van de nationale parlementen. Giscard d'Estaing zal de voorzitter worden.

Het resultaat van deze Conventie, die op 28 februari 2002 wordt geopend en op 10 juli 2003 haar slotzitting houdt, is een ontwerp voor een Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa. Deel 2 ervan wordt gevormd door het Handvest van de Grondrechten van de Unie, dat de eerste Conventie had opgesteld. De tekst is op enkele punten enigszins

gewijzigd, maar komt vrijwel geheel overeen met het op 2 oktober 2000 door de eerste Conventie aangenomen document.

Het verdrag en dus de daarin opgenomen Grondwet voor Europa is nooit in werking getreden, nadat ratificatie ervan in een groot aantal landen achterwege is gebleven als gevolg van de uitslagen van de referenda van 29 mei 2005 in Frankrijk en van 1 juni 2005 in Nederland. De Europese Raad van Lissabon sloot op 13 december 2007 een verdrag waarbij de inrichting, de structuur en de besluitvormingsprocedures van de Unie werden herzien op een wijze die praktisch overeenkwam met wat daarover was bepaald in het Verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa. Een van de afwijkingen is dat het Handvest voor de Grondrechten geen deel uitmaakt van het verdrag. Wel verwijst het Verdrag van Lissabon naar het handvest. Als gevolg daarvan verkreeg het handvest op 1 december 2009 rechtskracht en is het sindsdien een juridisch bindend document, met dezelfde juridische status als een verdrag. Zoals ik had voorzien, paste het Hof van de Europese Unie in Luxemburg bepalingen van het handvest toen al enige tijd toe.

Op 2 oktober namen uiteraard ook mijn regelmatige contacten met André Westerink en Matthijs van Bonzel een einde. Van het kabinet vernam ik nog dat Nederland in Nice de gedachte het handvest de status van juridisch bindend document te verlenen, niet zou steunen. Ook vertelde viceminister-president Annemarie Jorritsma (VVD), mij dat mijn verslagen aan de minister-president in de ministerraad aan de orde waren geweest. Wat zij erover zei, gaf mij de indruk dat waardering bestond voor mijn aandeel in de Conventie.

De werkzaamheden hadden mij zeventien keer naar Brussel laten reizen voor het deelnemen aan 34 vergaderdagen. Van de in totaal 37 vergaderdagen had ik alleen de werkgroepvergaderingen van 27 en 28 maart en van 10 juli gemist. Verder had ik nog drie vergaderingen bijgewoond in Lissabon, Parijs en Londen. De besprekingen met de ambtenaren van de ministeries van Buitenlandse Zaken, Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Onderwijs en Wetenschap kwamen daar nog bij. De opstelling van het handvest was uiteraard gepaard gegaan met een enorme papierlawine, die bekeken en deels nauwkeurig bestudeerd moest worden.

In mijn gesprekken met Jozias was een vergoeding voor mijn werkzaamheden niet aan de orde geweest. In die tijd gold een regeling dat extra werkzaamheden die werden verricht door iemand die in de hoogste inkomenschaal viel die de Rijksdienst kende, niet extra werden beloond. Als voorzitter van de Eerste Kamer viel ik in de hoogste categorie, zij het echter maar voor een halve werkweek. Met de werkzaamheden voor de Conventie erbij, was mijn werkweek meer dan een volle geworden. Mijn kosten – die van hotels, maaltijden in Brussel en een enkele maal een taxirit – had ik maandelijks gespecificeerd en onder bijvoeging van alle rekeningen, kwitanties en de afrekeningen van mijn creditcard aan Buitenlandse Zaken in rekening gebracht. Deze waren keurig vergoed. Met de vergoeding voor het gebruik van de dienstauto had ik mij na de afspraak die Chris Baljé daarover met Jozias van Aartsen had

gemaakt, niet meer bemoeid. Ik ging ervan uit dat de comptabele van de Eerste Kamer die kosten aan Buitenlandse Zaken in rekening bracht.

Mijn verbazing was dan ook groot, toen ik in de loop van 2002 bij toeval kennis nam van het jaarplan 2001 van 25 januari 2001 van de Directie Integratie Europa van het ministerie Buitenlandse Zaken, een document van 49 bladzijden. Over wat hierin met betrekking tot de Conventie was vermeld, was geen overleg met mij gepleegd en Buitenlandse Zaken had het mij ook niet toegezonden. Er wordt in vermeld dat de Conventie in vier formele en veertien informele vergaderingen in Brussel in de periode december 1999 tot oktober 2000 het ontwerp had voorbereid. Dit was niet helemaal juist: er waren inclusief de slotzitting zeven formele en twaalf werkgroepvergaderingen geweest, gedurende 37 dagen of dagdelen.

Hierna merkt de directie op dat de standpunten die door mij waren uitgedragen, waren voorbereid in interdepartementale vergaderingen onder voorzitterschap van DIE. Ik had, zoals met minister Van Aartsen afgesproken, mijn eigen inzichten gevolgd en daarover wel steeds overleg gepleegd met Matthijs van Bonzel en André Westerink. Toen op 28 juli een integraal ontwerp was verschenen, volgde in mijn aanwezigheid op 4 augustus overleg met ambtenaren van verscheidene ministeries. Op André Westerink heb ik geen kritiek, maar DIE vond het blijkbaar nodig haar activiteiten wat zwaarder aan te zetten dan de werkelijkheid rechtvaardigde. Twee brieven van de staatssecretaris aan de Tweede Kamer over het ontwerphandvest van 28 en 29 september 2000 ¹⁸ heten 'meerdere notities aan de Tweede Kamer, waarin de regering haar positie ten aanzien van het handvest uiteenzet'.

Over het handvest valt te lezen dat het proces van verankering van de grondrechten in de EU feitelijk nog maar net is gestart. Ik kan dat niet rijmen met de plechtige afkondiging van het handvest in Nice. Naar de mening van de Nederlandse regering zijn diverse bepalingen in het handvest onvoldoende zorgvuldig en precies geformuleerd om als zodanig in verdragen te kunnen worden opgenomen. Nederland beoogt wel een verankering van grondrechten in de verdragen, maar acht daartoe aanpassing van de tekst van diverse bepalingen van het huidige handvest noodzakelijk. Wie de tekst van het sinds 1 december 2009 juridisch bindende handvest legt naast het op 2 oktober 2000 bij acclamatie aangenomen tekst, ziet weinig verschil tussen start en finish. Zoal gestreefd mocht zijn naar aanpassingen die DIE noodzakelijk achtte, dan heeft men daarbij jammerlijk gefaald. Wel zijn aan 'mijn' bepaling over de uitleg volgens het EVRM in artikel 52, nog drie nadere uitlegbepalingen toegevoegd.

De passages over de dienstreizen van deze directie en 'het budget Korthals Altes (regeringsvertegenwoordiger in de Conventie)' maken mij nog kwaad. Er was, zo las ik achteraf, een budget voor dienstreizen buitenland van DIE van NLG 388.000 (in 2016 vergelijkbaar met 129.327 euro) met inbegrip van NLG 26.000 (in 2016 12.754 euro) voor de Heer Korthals Altes. Vervolgens vermeldt het jaarplan dat er een overschrijding was van NLG 5.414,48 (in 2016 2.656 euro) voor de declaraties van de Heer Korthals Altes. Ik volsta met bij deze passage op te merken dat niemand mij ooit had gezegd dat er een reiskostenbudget van 26.000 gulden voor mijn reizen was uitgetrokken, zodat ik ook niets kon overschrijden. Zou

men mij wel hebben verteld, dat men met een bepaald bedrag rekening had gehouden, dan zou ik terstond na de beslissing van 1 februari 2000 om alle leden van de Conventie te laten deelnemen aan de informele werkgroepvergaderingen, schriftelijk hebben vastgelegd dat het bedrag vermoedelijk verhoogd zou moeten worden. Ik moet aannemen dat André Westering de beslissing dat alle leden van de Conventie tevens deel uitmaakten van de werkgroep redactie aan DIE heeft gerapporteerd.

DIE beschrijft mijn declaratiegedrag als dat van een graaier:

declaratie voor de periode 17 december '99 tot 4 mei 2000 fl 15.498,27 [2016: 7.602 euro]

Declaratie voor de periode 11 mei – 30 juni 2000 fl 15.916,21 [2016: 7.807 euro]

Tekort fl 5.414,48 [2016: 2.656 euro]

Na sluiting van de boeken is er nog een rekening ad fl 10.849,26 [2016: 5.322 euro] door de Heer Korthals Altes ingediend. [...] Niet uitgesloten kan worden dat de heer KA nog in de loop van 2011 aanvullende kosten declareert.

Deze laatste zin is nogal vilein. De Conventie was op 2 oktober gesloten. DIE kon zelf zien of de comptabele van de Eerste Kamer alle autokosten tot en met 2 oktober in rekening had gebracht of dat er nog een afrekening van de laatste reizen naar Brussel te verwachten was. Zelf had ik mijn laatste afrekening betreffende de verblijfkosten tot en met 26 september op 6 oktober ingezonden, dus na de laatste vergadering. Daarna konden er geen verblijfkosten meer gemaakt worden.

Ik heb nog alle afrekeningen met bijlagen in mijn bezit. Daaruit blijkt dat ik persoonlijk over de gehele periode van 17 december 1999 tot en met 2 oktober 2000 voor verblijfkosten (hotels, maaltijden en enkele taxiriten) 9.123,70 gulden (2016: 4.475,48 euro) had gedeclareerd. Daarvan had ik over de periode van 27 april tot en met 26 september in vijf gespecificeerde en van bewijsstukken voorziene afrekeningen in totaal 7.166,64 gulden (3.515,48 euro) rechtstreeks aan Buitenlandse Zaken in rekening gebracht. De hotel- en maaltijkosten over de periode tot en met 3 april ad 1.957,06 gulden (2016: 960 euro) zijn vermoedelijk via de Eerste Kamer aan mij vergoed, want ik heb daarvan geen afrekening aan Buitenlandse Zaken gestuurd. Aldus had ik zelf in totaal 9.123,70 gulden gedeclareerd, waarbij ik alle kosten die waren verbonden aan het verblijf van Henny, zoals het extra ontbijt en de helft van het mineraalwater uit de minibar, van de hotelrekening had afgetrokken.

Driemaal had ik in een wat duurder restaurant gedineerd, eenmaal op kosten van de Nederlandse Staatsloterij, eenmaal op die van de Britse regering en met Henny in de Villa Lorraine voor eigen rekening. Ik kan dus de door DIE in het jaarplan vermelde bedragen van 15.498,27, 15.916,21 en 10.849,21 gulden – die elk afzonderlijk al hoger zijn dan wat ik in totaal heb gedeclareerd – niet verklaren. In elk geval waren dit geen declaraties van de heer KA.

Naast de verblijfskosten die ik zelf had voorgesloten en dus had gedeclareerd, is er ongetwijfeld een fors bedrag aan reiskosten betaald. Om te beginnen de vlieguren naar Lissabon, Parijs en Londen. Mijn vliegreis van Rome naar Brussel was voor rekening van de Eerste Kamer. Het lijkt mij nogal ongepast om de door het overheidsreisbureau Government Travel in Den Haag voor deze drie vlieguren, die ik in functie moest maken, in rekening gebrachte bedragen aan te merken als ‘door de heer KA gedeclareerd’, ook al drukten zij uiteraard op het voor mijn functie uitgetrokken budget. Daarnaast kwamen nog ten laste van dat budget de door de comptabele van de Eerste Kamer in rekening gebrachte kosten van de reizen naar en van Brussel. Ook die zijn niet door mij zelf gedeclareerd. Ik neem zonder meer aan dat die kosten hoger zijn uitgevallen dan DIE aanvankelijk – met slechts zes vergaderingen in gedachten – had voorzien. De dienstauto ging bij meerdaags verblijf in Brussel telkens terug, wat inderdaad extra kilometers kostte. Ik sluit niet uit dat extra beloning voor de chauffeur Meinders, als deze heel vroeg van huis ging en aanspraak had op onregelmatigheidstoelage, aan Buitenlandse Zaken zijn doorberekend. Tegenover de autokosten die voor mij gemaakt werden, stond overigens wel dat André Westerink praktisch altijd mee terugreed tot in Den Haag, waar Meinders woonde en de dienstauto zijn standplaats had. Ook Michiel Patijn en Ernst Hirsch Ballen reden weleens mee terug. De auto werd dus goed gebruikt en op andere reisbudgetten werden dus kosten bespaard.

De hotels waarvan ik de kosten wel zelf had gedeclareerd, waren altijd gereserveerd door de Griffie Interparlementaire Betrekkingen van de Staten-Generaal via Government Travel. Slechts een keer had ik gevraagd voor mij een kamer in het iets duurere Hilton Hotel te reserveren, omdat het mij onpraktisch leek na het diner van 11 mei 's avonds laat eerst met een taxi naar een hotel in de Europawijk te rijden. Die kamer was overigens nog geen 50 euro duurder dan de gemiddelde prijs die de andere hotels in rekening brachten. Vergeleken bij vijfsterrenhotels, zoals Amigo, waar enkele andere leden van de Conventie verbleven, werden de Nederlandse leden door Government Travel met gepaste Hollandse soberheid gehuisvest.

Ik voelde mij door deze passages gegriefd, mede doordat in die tijd het declareren van kosten ten laste van de belastingbetaler een belast onderwerp was. Ik had mijn declaraties met grote zorgvuldigheid opgesteld en van bewijsstukken voorzien en had van DIE een verzoek om nadere toelichting verwacht, als er vragen waren. Ik had bovendien alleen door mij voorgesloten uitgaven in het buitenland gedeclareerd. Alle extra telefoon- en faxkosten die ik thuis had gemaakt, heb ik niet in rekening gebracht. Ik genoot ook geen daggeld- of vacatievergoeding, dus het was niet meer dan normaal dat ik de kosten die ik tijdens de vergaderdagen moest maken, aan Buitenlandse Zaken in rekening had gebracht.

Vermoedelijk heeft DIE ook interne rekeningen voor vertaalkosten van mijn brieven betaald, maar dat waren geen reis- en verblijfskosten.

Er volgt ook nog een passage waarin DIE uiteenzet dat ik als regeringsvertegenwoordiger geen taken voor DIE verricht had en dat DIE dus ook niet met mijn kosten geconfronteerd had moeten worden. Het blijft een vreemde en voor mij onopgehelderde zaak dat DIE enerzijds

beweert de door mij uitgedragen standpunten te hebben voorbereid en de eigen inspanning bij de totstandkoming van het handvest breder uitmeet dan door de feiten gerechtvaardigd was, en anderzijds afstand neemt van de door de eigen minister aangezochte regeringsvertegenwoordiger.

Hoe dit ook zij, toen ik de passage onder ogen kreeg was ik, wederom op initiatief van minister Van Aartsen, bij koninklijk besluit benoemd tot voorzitter van de Adviesraad Internationale Vraagstukken, het onafhankelijk adviescollege van de regering over internationale vraagstukken, in het bijzonder met betrekking tot de rechten van de mens, vrede en veiligheid, ontwikkelingssamenwerking en ... Europese integratie. Waardering van de minister was er dus wel, overigens geheel wederzijds, en DIE heeft nog van menig mede onder mijn verantwoordelijkheid uitgebracht advies over Europese integratie kennis mogen nemen.

¹ Kamerstukken Tweede Kamer vergaderjaar 1999-2000, 21501-02, nr.312.

² Europese Raad van 3 en 4 juni 1999 te Keulen.

³ Europese Raad van 15 en 16 oktober 1999 te Tampere.

⁴ Daarmee bedoelde Van Aartsen de brief van de minister van Buitenlandse Zaken van 3 december 1999, Tweede Kamer 21 501- 20, Nr. 102.

⁵ In het Engels wordt het nog naamloze forum aangeduid met Body, in het Frans met Enceinte. In zijn verslag over de Europese Raad te Tampere van 19 oktober 1999 (Kamerstukken Tweede Kamer vergaderjaar 1999-2000, 21501-20, nr. 98) schrijft de minister van Buitenlandse Zaken ook over het lichaam dat wordt belast met de opstelling van een Handvest van grondrechten.

⁶ Bundesverfassungsgericht

⁷ Op 9 juli 1789 kreeg de Assemblée nationale constituante of kortweg Constituante in Frankrijk tot taak een grondwet te ontwerpen.

⁸ ELDR: (van 1994 tot 2004), thans ALDE: Alliance of Liberals and Democrats for Europe.

⁹ Adviesraad Internationale Vraagstukken: Advies nr. 15 van 18 mei 2000 'Een Europees Handvest voor Grondrechten?'

¹⁰ Peter Goldsmith was in 1997 opgenomen in de Parijse balie.

¹¹ Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie.

¹² Artikel 35 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, zoals aanvaard en afgekondigd op 7 december 2000 te Nice. In het herziene Handvest dat op 12 december 2007 is aanvaard en dat op 1 december 2009 rechtskracht heeft gekregen, luidt artikel 26:

De Europese Unie erkent en eerbiedigt overeenkomstig de Verdragen de toegang tot diensten van algemeen economisch belang die in de nationale wetgevingen en praktijken is geregeld, teneinde de sociale en territoriale samenhang van de Unie te bevorderen.

¹³ Montesquieu *De l'Esprit des lois*: Le juge n'est que la bouche qui prononce les paroles de la loi; de rechter is slechts de mond die de bewoordingen van de wet uitspreekt.

¹⁴ Swissôtel heet thans Résidence Hôtel.

¹⁵ **Wet** Wijziging van de Vreemdelingenwet en enige andere wetten teneinde de aanspraak van vreemdelingen jegens bestuursorganen op verstrekkingen, voorzieningen, uitkeringen, ontheffingen en vergunningen te koppelen aan rechtmatig verblijf van de vreemdeling in Nederland (Kamerstukken 24233).

¹⁶ Aanvankelijk stond de door mij voorgestelde bepaling in artikel 50, derde lid, maar in de loop van de werkzaamheden vond vernumming plaats en werd het artikel 52, derde lid.

¹⁷ Europese Raad van Nice van 7 tot 10 december 2000.

¹⁸ Kamerstukken Tweede Kamer vergaderjaar 2000-2001, 21501-20 nrs. 135 en 136.